

ARPÓNS, NIGROMANTES, BISPOS E METRALLADORAS CONTRA ARROACES

Por: Francisco Calo Lourido

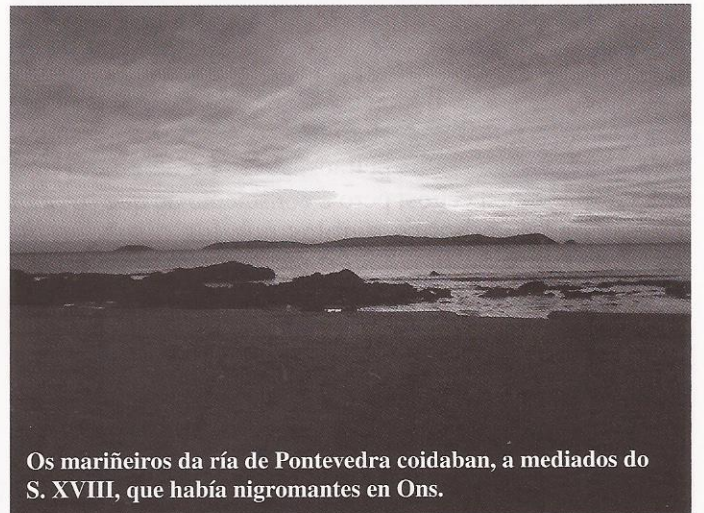
O home, depredador de xeito exclusivo durante millóns de anos, conservou o instinto a traveso dos tempos históricos ata os nosos días, polo que segue practicando a caza e a pesca, sen outra motivación que o pracer que lle causa. Pero, desde avanzado o pasado século, a transformación que se produciu na sociedade con respecto á ecoloxía, ao coidado da natureza, foi xigantesca. A conciencia social, acompañada da lexislación, fixo, en moi poucos anos, que o que a todos nos parecía natural (eliminar animais perigosos, cazar paxaros con garmelo nas propias prazas das vilas ou matalos cos tirapedras ou, quen a tivese, con escopeta de balotes, amais de lle coller os ovos dos niños, pescar gaivotas con brinca, dar unha couce a un gato ou correr un can a pedradas...) estea hoxe proscrito e sexa unanimemente considerado un acto de barbarie. Cómpre ter isto presente para comprender o tratado neste artigo, introducindo feitos e accións no seu tempo histórico.

O home sempre se defendeu dos animais perigosos, perseguíndoos e eliminándoos ata onde lle era posible, con aspiracións a chegar ao máximo, como sucedeu co lobo en Suíza ou na Grande Bretaña. Pola contra, hoxe están protexidos por lexislacións máis ou menos ben pensadas e desenvolvidas ou hipócritas e transaccionais.

Xa que veño de citar o lobo, podo engadir que nos foros que don Diego Xelmírez deu no ano 1113 á Diocese e Terra de Santiago lemos o seguinte: "*Todos los sábados, á excepción de los de Pascua y Pentecostés, los Presbíteros, Caballeros y campesinos que no estén legítimamente ocupados, se reunirán para perseguir a los lobos y prepararles las trampas, que vulgarmente se llaman fogios (foxos de fossos). Cada iglesia (parroquia) presentará siete cañas ó chuzos de hierro. El que se retrasare en acudir á la montería, si es sacerdote (á no ser que estuviere ocupado visitando enfermos), o caballero, pagará cinco sueldos, y si es campesino una oveja ó un sueldo*" (López, 1895: 160). Restos topográficos destas actividades cinexéticas obrigadas, que consistían en escorrentar os lobos ata os facer caer na trampa do foxo de cachotería, aínda son visibles hoxe en moitos lugares. Do acoso e morte dos animais dos que agora nos imos ocupar non quedaron restos materiais; pero si documentais e literarios.

O perigo que significaba o lobo para o labrego, por lle matar facenda e cans e mesmo chegar a agredilo, podemos comparalo, obviando a ataque directo, co que, no mundo mariñeiro, ocasionaba o arroaz, golfiño, boto, delfín ou como queiramos chamarlle.

O pontevedrés Padre Sarmiento ocupouse, en varios dos seus escritos, do problema que os arroaces significaban para os pescadores galegos. Todos os que nos criamos nun porto de mar e vivimos inmersos no mundo da pesca e das súas múltiples tribulacións, -incluíndo o feito, desgraciadamente frecuente, de aproveitar o recreo da escola para ir ver un afogado na praia ou nos baixos do concello, onde se velaba, entremetres non era reclamado por alguén ou as autoridades non dispoñían o seu enterro-, escoitabamos aos xeiteiros queixarse todos os veráns de que os arroaces entraron na ría e lles desfixeron os aparellos. Estes cativos cetáceos, sendo gregarios, forman en ocasións grupos de moitos individuos que percorren o mar perseguindo os cardumes de sardiña. O acoso aos cupleidos fai que estes se xunten formando grandes manchos, o que facilita o traballo aos barcos que se dedican ao cerco; pero, cando está largo o xeito, trazando unha parede descontinua de pezas e pezas ao longo de quilómetros e con sardiña mallada, entran a saco, comendo e rachando ata desfacer os aparellos. Non resulta estraño, por conseguinte, que os xeiteiros os considerasen inimigos e tentasen por todos os medios desfacerse deles.

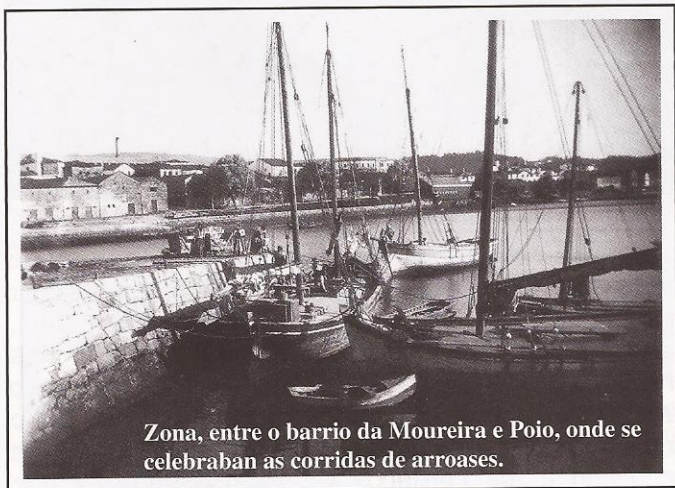
Os mariñeiros da ría de Pontevedra coidaban, a mediados do S. XVIII, que había nigromantes en Ons.

O ilustrado bieito escribe desde Madrid, o 9 de marzo de 1757, unha carta a seu irmán Francisco Javier García Sarmiento, "Comisario de Marina" en Pontevedra, na que, entre outras cousas, lle di: "*El espantar los arroaces tiene mil arbitrios, pero como non é uso nen costume tentar alguno de ellos, es excusado gastar papel y dejar a estos cerrilísimos que recurran a los conjuros de los gurumantes que*

están en Ons". Segue dicindo que o modo de acabar cos arroaces "es apurar su semilla". É dicir, acabar con todos; e exemplifica: "Los ingleses apuraron los lobos de su isla, en virtud de batidas a tiempo. ¿Y por ahí no se debía entablar batida de arroaces? Más útil traerá un arroaz por el saín, que un lobo". Extraemos de aquí dúas cousas. Unha: a ironía de "non é uso...", pois sempre se irritaba, cando, ao propor unha innovación, que el xulgaba lucrativa, se lle respondía con un "aquí iso non se fai...". Dúas: os mariñeiros da ría de Pontevedra coidaban, a mediados do S. XVIII, que había nigromantes en Ons.

A continuación confesa que ignora se o arroaz é un delfín e se ten "huevas o si pare hijos vivos como los cetáceos. Averígualo y avísame. Sean ovíparos o vivíparos, se debe observar cuando están en huevas o están en celo. Entonces se debe hacer la batida". Propón que se cerquen con redes de xuncos, esparto, vimbios ou xestas e que se maten con francadas, arpóns, dardos, escopetas, lanzas, etc. Ironiza coa crenza dos mariñeiros de que a sardiña foxe do sangue doas arroaces; pero, como previsiblemente estarán ovados ou en celo na primavera e as sardiñas aínda non chegaron, que lle fagan as batidas nese tempo. Insiste en que se maten, o mesmo que se fai coas baleas, xa que o saín extraído costearía os gastos. Engade que, deste xeito, non se remataría con eles nun ano nin en dez, pero que cada vez irían a menos.

O 11 de abril de 1758, noutra carta a seu irmán, dille que leu que no norte matan a paus centos de arroaces durante o mes de xuño, xa que, nesa época, unha membrana nos ollos fai que se volvan cegos e anden atordados polo mar adiante. Pídelle que faga saber isto na ría e que se fixen se andan con "movimientos desatinados", entre maio e xullo. Se isto é así, poderanse matar de mil maneiras e "conjurar a palos los guzumantes das illas". Supón que cando chegan ata os peiraos e a ponte de Pontevedra será porque veñen cegos; pero é consciente de que se rirán disto na ría "y no habrá diablos que los disuadan de los guzumantes o nigromantes".

Zona, entre o barrio da Moureira e Poio, onde se celebraban as corridas de arroases.

O 13 de xuño de 1759 escribe a seu irmán que falou en Madrid cun tal Macarti de Marín, nacido en Bilbo, pero de estirpe irlandesa, e que este lle dixo que, para pescar arroaces, tentara largar unhas redes na Barca, desde San Pedro Finz ata a Moureira; pero que, aburrido da oposición dos "moureiros", enviou as redes a Vilanova da Arousa, para que as empregasen alí. O 7 de maio de 1760, noutra carta, insiste no asunto da cegueira e pide que os curas de Marín, Rande ou os tan ociosos de Portonovo e Sanxenxo controlen e se fixen nas evolucións dos arroaces. Engade: "Es cierto me alegraría que todos los arroaces se juntasen y saliesen a tierra, a moler a palos a todos los pescadores de esa ría y que fuese en junio para que los apaleados palpasen que eran palos de ciego..." Un capítulo dos Simpson semella estar inspirado neste parágrafo. Segue a insistir en que se maten algúns e se lles miren os ollos. Cre lembrar que o texto que fala diso é de Mr Adison e di que había que pór unha copia en todas as tabernas ás que concorren "los marineros borrachones y no se les había de medir neto alguno si antes no leían u oían leer la dicha copia". Conta que un montañés (santanderino) lle dixo que naquela costa "hai la necesidad de creer que hay arroaces porque no hai quien los conjure. Así se ve que las necedades se comunican, no las verdades útiles".

Na chamada *Obra de 660 pregos* (tomo XIV), en 2217 repite que os pescadores de sardiña "son tan supersticiosos que no hay apearlos de la tontería en que viven, que en las islas viven unos nigrománticos, y que estos echan los arroaces a la ría, y su porfiada tema es que los sacerdotes los conjuren". E continúa: "(2218) No sé en que tiempo, aunque me será fácil saberlo a vuelta de correo, concurrían tantos arroaces a la +ría_ de_Vivero, que [282v] los pescadores pusieron pleito formal ante el obispo de +Mondofiedo, quejándose de agravio de los arroaces. Siguiose el pleito, con todas las familiaridades, al modo del pleito que en otras partes dicen se siguió contra los ratones. Al fin, sentenció el obispo contra los arroaces. No apuntaría aquí esta noticia a no haber oído ayer noche a un cura de aquel país que él mismo había visto los autos y que paran hoy en el archivo de la dignidad. Pase esta historia por lo que fuere". Recoñece, pois, que, amais da crenza popular en nigromantes, tamén andan crédulos os bispos. En 2219, di que o devandito autor é Mr Anderson (na carta citada era Adison) e que "los de +Groenlandia los matan a palos, y cogen a trescientos y cuatrocientos de una vez, por ser fácil arrinconarlos a una ensenadita. Sacarán dos utilidades [283r] los pescadores. Primera, la seguridad de las sardinas. Segunda, el gran lucro que sacarán del mucho aceite y saín de los arroaces.

Y siendo esto tan fácil, ¿por qué no se ejecuta?”. Hoxe, cando varan na praia, facemos esforzos físicos e pecuniarios para que volvan ao mar; antes rematábanos a paus. Mudan os tempos e as sensibilidades.

Juan Cuveiro (1890: 193-194) describe unha “corrida de arroaces” en Pontevedra, onde os mariñeiros da Moureira largaban un aparello forte de esparto entre esta beira e Poio, unha vez que os arroaces subiron río arriba coa marea. Ao baixar esta, descendén eles, tropezan coa rede “e entón, é cando comeza á festa”. Fala das carreiras entolecidas, dos chimpos querendo saltar en terra, de como homes e rapaces lles montan no lombo, cabalgando sobre eles, de como lles tiran “arpóns, pedras é hastra tiros”, de como os cetáceos turrán coa rede e de como rematan masacrados e convertidos en saín para pagar os gastos do espectáculo. Di logo que os arroaces seguen os barcos, pero non porque lle queiran ao home, como pensaban os gregos, senón por comer os peixiños que van na estela. Conta que son moi amantes da familia e que, estando el “n-os baños d’a illa d’a Toja ou Loujo, qué o mesmo”, veu que nun con que hai na beira do mar e que ten un laño moi estreito duns dous metros de fondo andaba un grupo de arroaces a ir e vir arredor del, mentres a marea o cubría. Cando devalou, achegouse ata a pedra e veu, con sorpresa, un arroaciño alí metido, aínda dándolle ao rabo; pero sen poder saír. Os do grupo familiar tentárano, pero non foran quen de sacalo.

Aínda existe na Moureira a casa, restaurada, onde se gardaba o aparello para estas corridas. A partires desta descrición de Cuveiro, tropeizamos en distintos textos coa “corrida de arroaces” en Pontevedra. En 1947, Borobó xoga coa comparación entre esta corrida e as de touros, e dous anos despois, en 1949 (cito pola 2ª ed. de 1952), describe Prudencio Landín outra con título idéntico, incorporando uns versos alusivos de José Benito Amado, lidos o 23 de agosto de 1877.

Hai moitas Reais Ordes, xa desde o século XIX, prohibindo os arpóns e sobre todo o emprego de armas de fogo para eliminar arroases e denegando a cesión solicitada das mesmas; pero tamén autorizando as batidas, mesmo con metraladoras e con premios aos que presentasen exemplares. O 10 de maio de 1878, unha Real Orde desestima a instancia de “varios fomentadores de salazón y pescadores de sardina de la ría de

Arosa en solicitud de un número de carabinas Remington para ahuyentar los delfines, por considerar perjudicial el uso de las armas de fuego a la referida pesca”. Na solicitude pedían 18 carabinas, correndo de conta deles barcos e tiradores (García Solá, 1880: 795-800). No *Diccionario...* de 1923 de Benigno Rodríguez, amais de ler que “los pescadores les tienen un odio mortal a estos animales”, temos unha serie de Reais Ordes prohibindo o emprego de arpóns ou o de armas de fogo para matar arroases, como na que se nega (23 de xullo de 1906) aos armadores de Biscaia autorización de levar armas..., ou na que bota atrás a petición de eliminación de arroases feita polo alcalde de Mataró, ou na que, en 5 de febreiro de 1916, dispón que se deixe sen efecto un acordo da Deputación Provincial de Barcelona, no que se destinaba un premio de 500 pesetas para os que mataran os 200 primeiros arroases; pero tamén lemos unha Real Orde de 23 de abril de 1921 (no texto di 1911), na que se ordena perseguir aos arroases, dotando a certos barcos de “ametralladora y armas portátiles, y premiando a los que presenten ejemplares” (Rodríguez, 1923: 101-103).

Illa da Toxa ou Louxo.

En poucos anos, pasamos de metralhar arroases a facer que, cando eu vou no meu barco rumbo a unha fanequeira, se os vexo pola proa, teña que caer a unha banda para non importunalos.

Bibliografía:

- BOROBÓ: “Corridas de delfines”. In PORTELA PAZ, A. (1947): *Pontevedra, Boa Vila*. Pontevedra, s/p.
- CUVEIRO PIÑOL, Juan (1890): “Unha corrida d’arroaces”. *A Monteira*, Ano II, nº 25, 22 de marzo de 1890, Lugo, pp. 193-194.
- GARCÍA SOLÁ, FRANCISCO (1880): *Memoria sobre la industria y legislación de pesca que comprende desde el año 1874 al 1879*. Tipografía de G. Estrada, Madrid.
- LANDÍN TOBÍO, Prudencio (1952): “Corridas de delfines”. In *De mi viejo carnet*. Vol. I., 2ª ed. Pontevedra, pp. 113-117.
- LÓPEZ FERREIRO, Antonio (1895): *Fueros Municipales de Santiago y de su Tierra*. (Ed. facsímil, Ediciones Castilla, S.A. Madrid, 1975).
- P. MARTÍN SARMIENTO: *Epistolario do P. Sarmiento*. (Disposto por X. Filgueira Valverde e Mª X. Fortes Alén, 1995). Consello da Cultura Galega. Santiago de Compostela, pp. 63, 102, 152 e 208.
- RODRÍGUEZ SANTAMARÍA, Benigno (1923): *Diccionario de artes de pesca de España y sus posesiones*. Madrid.